

University of Groningen

De weeskamer van de stad Groningen 1613-1811

van Dijk, Barendina

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1991

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van Dijk, B. (1991). De weeskamer van de stad Groningen 1613-1811. Wolters-Noordhoff / Egbert Forsten.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING

Op 5 maart 1852 zette koning Willem III zijn handtekening onder de wet "houdende regeling der zaken van de voormalige wees- en momboir-kamers" (Stbl. 45). Door middel van deze wet wilde de toenmalige regering een eind maken aan een probleem dat in 1811 ontstaan was als gevolg van het van kracht worden van de *Code civil* in het sinds 1810 bij het Franse keizerrijk ingelijfde koninkrijk Holland. Door de invoering van de *Code civil* tezamen met alle andere op dat moment in het Franse keizerrijk geldende wetten op 1 maart 1811 was van de ene dag op de andere een nieuw voogdijrecht van kracht geworden, waarin het beheer van de vermogens die toebehoorden aan vader- en/of moederloze minderjarigen, een zaak was van de door de familieraad over deze kinderen aangestelde voogd (art. 450 Cc) en de controle op dit beheer in handen was van een eveneens door deze familieraad aangewezen toeziende voogd (art. 470 Cc). Niemand had er op dat moment aan gedacht - zo lijkt het althans - te bepalen wat er gebeuren moest met de weeskamers, die tot dan toe met name in het gebied van de voormalige provincies Holland en Zeeland gefungeerd hadden.¹ Deze weeskamers, waarvan sommige al in de veertiende en vijftiende eeuw waren opgericht², hadden onder het oude recht³ als overheidsinstellingen een rol vervuld bij de bescherming van de vermogensrechtelijke belangen van vader- en/of moederloze minderjarigen.⁴ In een groot aantal steden en dorpen was die bescherming zo ver gegaan, dat alle kapitalen, kostbare voorwerpen en aankomstitels van onroerende goederen die aan deze minderjarigen toebehoorden, bij deze weeskamers in bewaring moesten worden gegeven en ook door deze weeskamers werden geadmistreerd, voor zover zij niet bij testament uitgesloten waren.⁵ Dit betekende, dat vele van deze weeskamers op de dag dat de *Code civil* van kracht werd, nog goederen van vader- en/of moederloze minderjarigen in beheer hadden. Voor een deel ging het daarbij zelfs om goederen die ooit in een ver verleden aan deze weeskamers gepresenteerd waren en nooit door de rechthebbenden of hun erfgenamen waren opgehaald. Bij gebrek aan een betere 'oplossing' voor dit probleem hadden de betrokken weeskamers hun beheer van deze goederen in de daarop volgende jaren maar voortgezet, hoewel een wettelijke basis daarvoor ontbrak.⁶

Toen na de invoering van het Burgerlijk Wetboek van 1838 duidelijk geworden was, dat er ook onder dit nieuwe wetboek geen plaats zou zijn voor het optreden van weeskamers, was de uiteindelijke opheffing van deze nog als boedelbeheerders functionerende instituten nog maar een kwestie van tijd. Het feit dat er nog allerlei nimmer opgeëiste goederen en kapitalen door deze colleges beheerd werden maakte het noodzakelijk eerst een plan voor de liquidatie van deze goederen en kapitalen te ontwerpen. In dit plan voorzag de bovengenoemde wet van 5 maart 1852, onder andere door te bepalen dat deze weeskamers op een nader vast te stellen tijdstip zouden worden ontbonden en vervangen door een

Algemene Commissie van Liquidatie, die de rechten en verplichtingen van de ontbonden weeskamers zou overnemen.⁷ De laatste werden verplicht hun archieven aan de Algemene Commissie van Liquidatie over te dragen, evenals alle door hen bewaarde gelden, waardepapieren, juwelen en andere zaken, die ooit aan hen waren overgegeven.⁸ Aldus gaven zij de Algemene Liquidatiecommissie de middelen in handen die nodig waren om tot een vereffening van de door hen nog altijd geadministreerde pupillaire goederen en kapitalen te komen. De goederen en kapitalen die niet aan de rechthebbenden konden worden overgedragen, zouden na verloop van een bepaalde termijn onherroepelijk aan de staat der Nederlanden vervallen.⁹

Bij Koninklijk Besluit van 25 augustus 1852 (Stbl. 142) werd een instructie vastgesteld voor de Algemene Commissie van Liquidatie, die uit zeven leden zou bestaan. Volgens art. 7 van deze instructie diende de commissie onmiddellijk na haar installatie middelen te beramen tot overname van de archieven, gelden, waardepapieren en andere zaken die de weeskamers aan haar over moesten dragen. In het kader van de uitvoering van dit artikel stelde de commissie een onderzoek in naar het bestaan ofwel bestaan hebben van weeskamers op het grondgebied van het koninkrijk der Nederlanden. Bij dat onderzoek kwam zij ook het bestaan van de in 1811 opgeheven weeskamer van de stad Groningen op het spoor, waarvan het archief sinds maart 1811 - althans voor het grootste gedeelte - berustte in het gebouw van de Groningse arrondissementsrechtbank.¹⁰

De zorgvuldigheid waarmee de Algemene Commissie van Liquidatie werkte, bracht haar er toe op een gegeven moment in januari 1867 ook het archief van deze reeds lang ontbonden weeskamer op te vragen.¹¹ Dit deed zij ondanks het feit dat haar bij het hierboven genoemde onderzoek door "alle autoriteiten" verzekerd was, dat de Groningse weeskamer nimmer zelf vermogens van onder - datieve - voogdij staande minderjarigen had geadministreerd.¹² In december 1867 werd haar het gedeelte van het weeskamerarchief dat zich in het gebouw van de Groningse arrondissementsrechtbank bevond, toegezonden.¹³ Enkele maanden later droeg de Algemene Liquidatiecommissie een van haar leden, mr Carel Felix Theodoor van Maanen, op de overgebrachte bescheiden door te zien om uit te vinden of de voormalige weeskamer van de stad Groningen zich nu wel of niet met het beheren van pupillaire boedels had ingelaten. In zijn rapport van 6/8 juni 1868 concludeerde Van Maanen, dat de Groningse weeskamer zich weliswaar - en dan speciaal in de eerste helft van de achttiende eeuw - met het administreren van pupillaire vermogens had beziggehouden, maar dat het daarbij altijd om uitzonderingsgevallen gegaan was.¹⁴ Het beheren van boedels van vader- en/of moederloze minderjarigen en andere onmondigen had nooit tot de dagelijkse arbeid van de Groningse weeskamer behoord. Bovendien hadden de bestuurders van deze weeskamer, voor zover de rapporteur uit de stukken had kunnen opmaken, de door hen beheerde pupillaire goederen en kapitalen na verloop van tijd steeds aan de directe rechthebbenden of hun erfgenamen uitgekeerd. Wat betreft de reeds opgeheven weeskamer van de stad Groningen was er voor de Algemene Commissie van Liquidatie dus geen taak weggelegd.¹⁵

De conclusie van C.F.Th. van Maanen was volkomen juist en zij bleef ook overeind, toen bij een later onderzoek nog enkele bescheiden uit het archief van de weeskamer te voorschijn gebracht werden, die in 1868 niet teruggevonden konden worden.¹⁶ De Groningse stadsweeskamer had niet dan bij hoge uitzondering boedels van vader- en/of moederloze minderjarigen of andere onmondigen geadministreerd. Het beheren van dergelijke boedels was in de stad Groningen in principe altijd de taak geweest van degenen aan wie de voogdij of curatele was toevertrouwd. In dit opzicht was er overigens geen verschil met de gang van zaken elders in de provincie van Stad en Lande, alsmede in het aangrenzende Friesland en Drenthe. Voor zover er toezicht op het beheer van de vermogens van vader- en/of moederloze minderjarigen en curandi in deze provincies werd uitgeoefend, gebeurde dit door de plaatselijke of soms 'regionale' gerechten zelf, dat wil zeggen door degenen die uit hoofde van hun ambt plaatselijk dan wel 'regionaal' bestuur en rechtspraak behartigden.¹⁷ Alleen de bestuurders van de stad Groningen hadden dit toezicht uitbesteed aan een afzonderlijk college onder de benaming 'weeskamer'.

Het was juist de wens het toezicht op het beheer van pupillaire boedels te verbeteren en te versterken, die de Brede Raad van de stad er in 1613 toe had gebracht een afzonderlijk bestuurscollege onder de benaming 'weeskamer' op te richten. Dit blijkt heel helder uit de considerans van de op 19 mei 1613 afgekondigde ordonnantie, waarmee de Brede Raad de stadsweeskamer van Groningen in het leven riep.¹⁸ De tekst van de ordonnantie, die tevens diende als instructie voor de drie bestuurders van het college, hun secretaris en hun bode, maakt overigens duidelijk, dat het geenszins de bedoeling van het stadsbestuur was te breken met het op dat moment geldende voogdijrecht. De bevoegdheden, waarmee het nieuwe college werd uitgerust, waren dan ook beperkt. Het ging daarbij voornamelijk om de bevoegdheid in voorkomende gevallen - datieve - voorstanders¹⁹ aan te stellen over minderjarigen die hun beide ouders verloren hadden, en deze voorstanders ieder jaar rekening en verantwoording te vragen met betrekking tot hun beheer van het vermogen van hun pupillen.²⁰ Hadden de beide ouders of had één van hen bij testament of andere uiterste wilsbeschikking in de voogdij over hun minderjarige kinderen voorzien, dan was er voor de weeskamer geen enkele taak.²¹ Mutatis mutandis gold hetzelfde, indien de langstlevende ouder de legitieme voogdij over zijn kinderen had aanvaard. In de loop van de zeventiende eeuw werd het aantal bevoegdheden van de weeskamer bescheiden uitgebreid. Zo werd het op den duur voor de voorstanders onmogelijk hun gewezen pupillen nog geldig in het bezit van hun vermogen te stellen buiten de weeskamer om en kregen de weesmeesters ook het toezicht op het sluiten van boedelscheidings- en afkoopovereenkomsten, waarbij minderjarige kinderen betrokken waren.²²

Vergelijkt men de bevoegdheden van de Groningse weeskamer met die van de andere weeskamers elders in de Republiek der zeven Verenigde Nederlanden, dan valt op hoeveel meer bevoegdheden deze andere weeskamers hebben.²³ Als voorbeelden noem ik hier de weeskamers van 's-Gravenhage en Amsterdam, waaraan respectievelijk De Gou en De Roever een dissertatie hebben gewijd. De Haagse weeskamer had evenals de Groningse behoudens uitsluiting bij testament op grond van haar instructie van 1513 de be-

voegdheid datieve voogden te benoemen en hen ter verantwoording te roepen voor het door hen gevoerde geldelijke beheer. Daarnaast mocht zij echter de door haar benoemde voogden ook ontslaan, beëdigen en eventueel beboeten, de aan vader- en/of moeder toegevalen nalatenschappen tot vereffening brengen en de gelden van deze kinderen beleggen. Bovendien was zij bevoegd de goederen te executeren van degenen die weigerden aan weeskinderen toebehorende gelden af te staan, en van degenen die de bij hen inwonende weeskinderen verwaarloosden of hadden verstoten. Verder was de weeskamer van 's-Gravenhage sinds 1586 belast met de rechtspraak in alle geschillen betreffende de weeskinderen, waaronder begrepen alle zaken betreffende het voor hen verschuldigde kostgeld.²⁴ De weeskamer van Amsterdam had vergelijkbare bevoegdheden.²⁵ Niet elke weeskamer in Holland, Zeeland en aangrenzende provincies was overigens met al deze bevoegdheden bekleed²⁶, maar die waarmee de Groningse weeskamer door het bestuur van haar stad was toegerust tot bescherming van de vermogensrechtelijke belangen van de vader- en/of moederloze minderjarigen, waren wel het meest bescheiden. Zo bleven bevoegdheden als het beëdigen, ontslaan en eventueel beboeten van voorstanders voorbehouden aan het college van Burgemeesteren en Raad, dat ook verantwoordelijk bleef voor alle rechterlijke beslissingen in weeszaken, inclusief die op het terrein van de vrijwillige rechtspraak. Ten opzichte van de elders bestaande weeskamers neemt die van de stad Groningen dus een geheel eigen plaats in, hetgeen op zichzelf al reden genoeg zou zijn een nadere studie aan deze weeskamer en haar rol bij het beschermen van de vermogensrechtelijke belangen van de vader- en/of moederloze minderjarigen in de stad Groningen te wijden.

Doel van deze studie is een beeld te geven van de wetgeving met betrekking tot de Groningse weeskamer en haar werkzaamheden en van de toepassing daarvan in de praktijk. Bij deze wetgeving gaat het in de eerste plaats om de reeds genoemde weeskamer-ordonnantie van 1613 en haar opvolgster, de herziene weeskamer-ordonnantie van 1724. Daarnaast hebben nog allerlei resoluties en rechterlijke uitspraken een rol gespeeld. Omdat de Groningse weeskamer gefungeerd heeft tot 1 maart 1811 heb ik ook aandacht besteed aan het in 1809 van kracht geworden *Wetboek Napoleon ingerigt voor het koninkrijk Holland* en de daarin opgenomen regels met betrekking tot het voogdijrecht en de werkzaamheden van de toen in het koninkrijk bestaande weeskamers.

Om een beeld te krijgen van de manier waarop deze wetgeving in de praktijk werd toegepast en van de verhouding tussen wetgeving en praktijk, heb ik uitgebreid onderzoek gedaan in de archieven van de Groningse weeskamer en van het Groningse stadsbestuur, die tegenwoordig berusten in de bewaarplaats van het Groningse gemeente-archief.²⁷ Door middel van dit onderzoek heb ik enerzijds geprobeerd vast te stellen op welke wijze de weesmeesters en hun assistenten de voor hen geldende regels gestalte hebben gegeven en anderzijds hoe zij door het vormen van een eigen beleid oplossingen hebben weten te vinden voor de onvermijdelijke hiaten in deze wetgeving. De grote vraag bij dit onderzoek naar de praktijk was voor mij deze, of de weeskamer van de stad Groningen heeft kunnen voldoen aan de verwachtingen die de Brede Raad in 1613 ten aanzien van dit nieuwe be-

stuurscollege koesterde, met andere woorden of de werkzaamheden van dit college inderdaad geleid hebben tot betere bescherming van de vermogensrechtelijke belangen van de vader- en/of moederloze minderjarigen in de stad.

Het onderzoek in de archieven van de weeskamer en het stadsbestuur heeft mede geresulteerd in de reconstructie van een vrij groot aantal casus. Van deze casus heb ik ruim gebruik gemaakt bij mijn uiteenzettingen over de verschillende aspecten van het stad-Groningse voogdijrecht en de activiteiten van de stadsweeskamer. Zij dienen zowel tot illustratie als tot ondersteuning van deze uiteenzettingen. Bepalend voor de keuze van deze casus was voor alles hun illustratieve waarde.

Het eerste deel van dit boek is gewijd aan de Groningse weeskamer als bestuurscollege en omvat de hoofdstukken I - III. In het eerste wordt aandacht besteed aan de vorming en de geschiedenis van de weeskamer, inclusief haar financiering, huisvesting en plaats in de bestuurlijke organisatie van de stad. Het tweede hoofdstuk handelt over de personele bezetting van de weeskamer, waarbij het gaat om de persoonlijke achtergronden van de weesmeesters, de secretarissen en de bodes in het licht van de vereisten die in de beide weeskamer-ordonnanties althans aan de bestuurders van het college gesteld werden. In het derde hoofdstuk komt de vorming van het archief van de weeskamer aan de orde. Enerzijds leek het mij juist apart aandacht te besteden aan dit archief, op het onderzoek waarvan een groot deel van deze studie gebaseerd is; anderzijds leek het mij verstandig de uitkomst van de tenuitvoerlegging van de verschillende regels aangaande het bijhouden en bewaren van registers en andere stukken, zoals die in de beide ordonnanties en andere besluiten van het stadsbestuur zijn neergelegd, in een apart hoofdstuk te behandelen en niet over allerlei andere hoofdstukken te verspreiden.

Het tweede deel van deze studie heeft de regelgeving met betrekking tot het vóór 1811 in de stad Groningen geldende voogdijrecht en de werkzaamheden van de weeskamer tot onderwerp. Ook dit deel omvat drie hoofdstukken, waarvan het eerste, hoofdstuk IV, gewijd is aan de ontwikkelingen van het stad-Groningse voogdijrecht tussen 1400 en 1811. In dit hoofdstuk vindt men mede een uiteenzetting over de regels van het voogdijrecht volgens het in 1809 ingevoerde *Wetboek Napoleon ingerigt voor het koninkrijk Holland*. De twee volgende hoofdstukken, de hoofdstukken V en VI, handelen over de regelgeving ten aanzien van de werkzaamheden van de weeskamer in ordonnanties, resoluties en rechterlijke uitspraken in de periode 1613-1809.

Het derde en laatste deel gaat over de tenuitvoerlegging van de verschillende regelingen met betrekking tot de werkzaamheden van de weeskamer. Dit onderdeel bestaat uit vier hoofdstukken, in elk waarvan een aspect van deze werkzaamheden belicht wordt. In hoofdstuk VII komt de zorg van de weeskamer voor de aanstelling van datieve voorstanders en voor het opstellen van een inventaris van de boedel van de weesgeworden minderjarigen aan de orde. Hoofdstuk VIII beschrijft de rol van de weeskamer bij het beschermen van de vermogensrechtelijke belangen van minderjarigen ter gelegenheid van het hertrouwen van de langstlevende ouder. Hoofdstuk IX handelt over het afhoren van de tutelaire rekeningen en hoofdstuk X over de bemoeienis van de weeskamer met de

overdracht van pupillaire vermogens, hetzij tijdens de voogdij aan nieuwe voorstanders, hetzij aan het einde van de voogdij aan de gewezen pupil of aan diens erfgenamen. In dit hoofdstuk heb ik ook een paragraaf opgenomen over het beheer van pupillaire boedels door de weeskamer zelf. Dit heb ik gedaan omdat het bij dit beheer vaak ging om vermogens die om de een of andere reden niet overgedragen konden worden aan de meerderjarige ex-pupillen voor wie zij bestemd waren. Voorstanders die met deze situatie geconfronteerd werden en het vermogensbeheer niet wilden voortzetten, konden het vermogen in kwestie met toestemming van Burgemeesters en Raad overdragen aan de weeskamer, waarmee voor hen een eind aan hun voorstanderschap kwam. Ter verduidelijking van mijn uiteenzetting heb ik vier bijlagen aan deze studie toegevoegd, waarvan de tweede een aantal gegevens bevat omtrent de persoon en de carrière van de 112 weesheren, 27 secretarissen en 25 dienaren die de werkzaamheden van de Groningse weeskamer gedurende de bijna tweehonderd jaar van haar bestaan gestalte hebben gegeven.